

אילנה קראוזמן בן-עמוס נעורים ומודרניות: התזה של פיליפ אריאס*

בניגוד לאחת התזות המרכזיות של אריאס על "העדרם" של הנעורים בימי הביניים ובעת החדשה המוקדמת, מצביעים רוב המחקרים ההיסטוריים על כך שגם בתקופה הטרנס-תעשייתית היו הנעורים שלב חיים בעל מאפיינים ייחודיים, וכן על קיומו של שיח, שעניינו המובהק היה הנעורים כשלב מעבר בין ילדות לבגרות. שיח זה התבסס על מודלים מדעיים, רפואיים, ספרותיים ודתיים, ששורשיהם היו בתרבות המדיאולית ובעולם הקלאסי. על רקע גידול אוכלוסין ולחץ גובר על מקורות תעסוקה במאות ה-16 וה-17, נתן שיח זה ביטוי גם לדאגה מיוחדת מתופעת הנעורים כאיום על הסדר החברתי. שיח זה מצביע על הכרה בתופעת הנעורים כגיל בעל מאפיינים, תכונות, התנהגויות ואף זהות מובחנים מילדים ומבוגרים כאחד.

המפריד בין הילדות מצד אחד והבגרות מצד אחר. בקרב היסטוריונים מקובל לחשוב שתזה זו של אריאס היתה חדשנית, וגם מבקריו החריפים של אריאס הניחו כמובן מאליו שאריאס הציג מסגרת מושגית חדשה ולא מופרת. לאמיתו של דבר, תזה זו לגבי הופעת הנעורים בעידן המודרני לא היתה חדשה כלל, והיא השיקה להנחות יסוד, שהתבססו עליהן מחקרים רבים בתחום מדעי החברה – בעיקר סוציולוגיה ופסיכולוגיה של הילדות והנעורים – שהתפרסמו שנים רבות עוד טרם הופעת ספרו של אריאס. עניין זה מסביר את המהירות שבה התקבלה התזה של אריאס ובמובן מסוים גם את החיוניות הרבה שלה. התיאור של אריאס חפף לתפישות מקובלות ביותר במדעי החברה בשלושה נושאים חשובים שאריאס עסק בהם: היחסים בין הדורות בתקופת ימי הביניים, בתי הספר בחברת ימי הביניים ובחברה המודרנית, והופעתו של שלב הנעורים בעידן המודרני.

יחסים בין-דוריים

רבים עמדו כבר על כך שאריאס תופס את החברה המדיאולית כאורגניזם, כקהילה קטנה ומגובשת שהבטיחה יציבות והרמוני יה חברתית. במרכז היתה המשפחה, אך משפחה זו היתה פתוחה, והגבולות בינה לבין הכלל ("פרטי" וה"ציבורי") היו מטוש-טשים; היחסים החברתיים היו מבוססים על היכרות ומחויבות אישית – "קשר אקזיסטנציאלי", או "שותפות מתמדת", בלשונו של אריאס. זו היתה חברה הומוגנית, ללא פערים וקונפליקטים; עשירים ועניים, גברים ונשים היו כולם חלק בלתי נפרד של האורגניזם החברתי. חברה זו גם לא היו פערים בין הדורות: "הגוף החברתי הכיל את המגוון הרב ביותר של גילים ומעמדות חברתיים", כפי שאריאס ניסח זאת (עמ' 414). החברה המדיאולית היתה חברה נטולת הבדלי גילים, חברה שבה ילדים בגיל צעיר מאוד נטמעים בחברת המבוגרים בעיקר במסגרת כניסתם

אריאס. למרות הביקורת היה ונשאר לספר של אריאס כוח חיות בלתי רגיל. יש רבים הממשיכים לראות בו סמכות שאין לערער עליה, ואילו אחרים מצביעים על תוכנות מסוימות שא-ריאס הציג ושיש בהן פוטנציאל מחקרי (למשל, השימוש שעשה אריאס ביצירות אמנות). היסטוריונים צרפתים וגרמנים ממשיכים לצטט את אריאס בחיוב, ואילו אחרים, כמו חוקר הספרות ג'ון נויבאואר (Neubauer), שכתב על מושג ה"התבגרות" בתרבות האירופית בסוף המאה ה-19, ממשיכים להציג את התזה של אריאס במסגרת ויכוח מתמשך שאין לו פתרון. "האיש ועבודתו ניצבים מעל ההיסטוריה של הילדות כהורה המדריך אך גם מגביל את ילדיו", תיאר זאת אחד המבקרים.

שתי שאלות עיקריות עולות מהוויכוח שעורר ספרו של אריאס: מקור השפעתו והחיוניות הרבה של ספרו, ומגבלותיו של המודל ההיסטורי שעמד ביסוד תפישתו. על שאלות אלה ננסה לענות דרך בחינה של אחת הטענות המרכזיות בספרו של אריאס, והיא הטענה בדבר הקשר בין הנעורים והמודרניות, או ליתר דיוק, בדבר המודרניות של תופעת הנעורים.

אחת הטענות המרכזיות בספרו של אריאס היתה שבחברה האירופית בימי הביניים והעת החדשה המוקדמת אנשים התבגרו בגיל צעיר. זו היתה תקופה של התבגרות מוקדמת (precocité): לאחר ילדות קצרה, שבמהלכה למדו ילדים בגיל מוקדם להתנהג כבוגרים, הם נעשו חלק מעולם המבוגרים. לא תמיד ברור אצל אריאס באיזה גיל התרחש המעבר (גילאי 12 – 13, שבע ואף שנה או שנתיים – "ברגע שלמדו ללכת ולדבר" – מצוינים כגיל המעבר במקומות שונים בספר), אך כללית ברור שהמעבר התרחש לפני תחילת גיל העשרה, כאשר הילד נהפך במהירות למבוגר, או בעצם למבוגר צעיר. במהלך המאות ה-18 וה-19 חל שינוי: גיל הילדות החל להתארך עד לסוף שנות העשרה ומעבר להן, ושלב חיים חדש נוצר, שלב הנעורים

אין עוררין על כך שלספרו של פיליפ אריאס *L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien régime* היתה השפעה עצומה על חקר ההיסטוריה של הילדות והנעורים. הספר הופיע בצרפת בשנת 1960, יצא במהדורות נוספות במהלך שנות הששים ובתחילת שנות השבעים, ותורגם לשפות זרות רבות. התרגום האנגלי הופיע כבר בשנת 1962, והוא זכה להכרה בקרב חוקרים בתחומי מחקר מגוונים ביותר: היסטוריה של המשפחה, סוציולוגיה, פסיכולוגיה, היסטוריה של החינוך ואף ספרות, אמנות והיסטוריה של התרבות. הוא זכה למעמד של "ציון דרך" בהיסטוריה חברתית ולציטוטים אין-ספור בעבודות מחקריות רבות. היו שטענו שלפופולריות של ספרו של אריאס בקרב היסטוריונים חברתיים לא היה מתחרה; ואפשר לומר שספק אם יש לאריאס מתחרים מבין היסטוריונים מבחינת הפופולריות שזכה לה בקרב סוציולוגים ופסיכולוגים כאחד.

כידוע, ספרו של אריאס לא התקבל ללא ביקורת. אמנם ביקורת זו היתה שכיחה בקרב היסטוריונים אנגלים יותר מאשר בקרב צרפתים וגרמנים, אם כי גם היסטוריונים צרפתים חשובים הביעו הסתייגויות מסוימות. בקרב היסטוריונים אנגלים היתה הביקורת על ספרו של אריאס בוטה ולעתים אף קטלנית. ביקורת זו בלטה כבר עם הופעת ספרו, והיא התחזקה במהלך השנים שחלפו. היסטוריונים כמו לורנס סטון (Stone) ונטלי דייוויס (Davis) הצביעו על חדשנותו ועל חשיבותו של הספר, אך גם על מגבלותיו הרציניות. במאמר ביקורת חריף במיוחד שהתפרסם בתחילת שנות השמונים הצביע אדריאן וילסון (Wilson) על טעויות והכללות גסות, כשלים לוגיים, שימוש לא ביקורתי בעדויות היסטוריות ואי-בהירות כרונולוגית. מחקרים מקיפים במספר רב והולך – מהחשובים שבהם היה ספרה של שולמית שחר, ילדות בימי הביניים (1990) – סתרו את התזה של

*תיאום שוררן, בן 14, משליך את מחברותיו ואת עטיו ומפסיק את לימודיו. ספר המלבושים (Le Livre des Costumes), יצא לאור בשנת 1916. נמצא בספרייה הלאומית בפריס.

חינוכית חדשה, שגיבשו הוגי ההשכלה לגבי התפתחותו ואופיו של אדם צעיר. בידודם של צעירים במוסדות אלה, שאריאס דימה אותם למנזרים ואפילו למחנות הסגר, יצר חברה בעלת נורמות התובעות היטמעות מלאה בקבוצת הגיל או בחברת הצעירים, וסגירות מוחלטת כלפי העולם החיצון. בקצרה, החל במאה ה-18 תרמו בתי הספר האירופיים להתפתחותה של תרבות מובהקת וסגורה של צעירים.

כמו בעניין היחסים בין הדורות, הנחות אלה לגבי סגירותו של בית הספר המודרני תאמו להפליא תפישה, שהיתה שכיחה במח-קרים ובניתוחים סוציולוגיים משנות העשרים ואילך. אחד המאפיינים של ניתוחים אלה היה הדגשת הבידוד של צעירים בבית הספר בחברה המודרנית והיווצרות תרבות של מתבגרים בין כתליו. כבר בשנות העשרים תיארו מחקרים ידועים את הבידוד של צעירים בבית הספר בחברה התעשייתית המודרנית: "עיר בתוך עיר", "קוסמוס חברתי", כפי שתיארו זאת בני הזוג לינד (Lynd) במחקרם המפורסם מ-1929 *Middletown* (שם פיקטיבי של עיר בארצות הברית). הניסוחים קיבלו לעתים אופי קיצוני, דומה מאוד לתיאור של אריאס על הסגירות והניתוק של עולם המתבגרים בבתי הספר. במחקר אחד מ-1932 נטען, למשל, שאת התרבות הנוצרית בבתי ספר אפשר להשוות לתרבות שחוקרים האנתרופולוגים שבשטים פראיים, תרבות עם "פולקלור, מיתוסים, טאבו, טקסים מאגיים ואחרים". בשנות הארבעים כתבו סוציולוגים מהשורה הראשונה כמו קינגסלי דייוויס (Davis) וטלקוט פרסונס (Parsons) על כך שבתי ספר בעולם המודרני ניתקו את המתבגרים מניסיון החיים היומיומי, יצרו פסק זמן ארוך בין הלימוד למעורבות בחברת המתבגרים וגרמו ליצירת תרבות נעורים המתאפיינת בחוסר אחריות, בהתמכרות לספורט ולמין ובמרד בנורמות של מבוגרים. נושאים אלה פותחו בהרחבה בשנות החמישים על-ידי סוציולוגים שהמשיכו לעסוק באינטנסיביות בשאלת הנעורים וההתבגרות. אחת הדוגמאות הבולטות לסוג מחקרים זה היה ספרו של ג'יימס קולמן (Coleman), *The Adolescent Society* (1961), מחקר על נורמות ותרבות של מתבגרים בעשרה בתי ספר באילינוי. בהקדמה לספרו תיאר קולמן את ההבדל בין תרבות המתבגרים בבתי ספר מודרניים לעולמם של צעירים בחברה מסורתית. תחת כדוגמה לחברה מסורתית כזאת הוא בחר בקהילה של ה"אמיש" באוהיו, שהוא

בקנה מידה קטן, היתה אפוא רחוקה מלהיות חדשה. יש להדגיש שלמאמרו של מנהיים על התופעה הדורית ולניתוח המובא בו היתה השפעה עצומה על חוקרים ואנשי רוח בגרמניה ובצרפת בשנות השלושים, חוקרים שעסקו בתופעת הדור או הדורות שבין מלחמות העולם. בשנת 1952 תורגם המאמר לאנגלית, והוא נהפך למסר התיאורטי שנבנו עליו עשרות מחקרים — של סוציולוגים ומשנות הששים גם של היסטוריונים — שעסקו בתופעת הדור בעולם המודרני. אפשר לומר שכשהופיע ספרו של אריאס ב-1962, התוזה שלו לא רק התאימה להנחות מרכזיות בניתוחים אלה על הקונפליקט הבין-דורי בחברה המודרנית, אלא חיזקה אותן בהציגה את המראה המהופכת של חברה, כמו זו המדיאולית, שקונפליקט כזה לא היה קיים בה.

ייעודם של בתי הספר

אף שמרבית הילדים בימי הביניים לא חונכו במסגרת בתי ספר, הקדיש אריאס חלק גדול מספרו למוסדות אלה ולהתפתחותם. על-פי אריאס, בתי ספר בימי הביניים תפקדו כ-*vocational schools*, כלומר: תפקידם התמ-צה בהכנה למקצועות הכנסייה או המשפטים, ומאחוריהם לא היתה תפישה חינוכית או אידיאולוגיה חינוכית רחבה. מורים ואנשי חינוך לא התייחסו לשאלות חינוכיות או לצרכיהם המיוחדים של ילדים בגיל העשרה, אלא התמקדו בהכשרתם ובחשיפתם המהירה למקצועות של מבוגרים. ארגון בתי הספר שיקף גם הוא מנטליות של התבגרות מהירה והעדר אידיאולוגיה חינוכית המעניקה לצעיר מעמד מיוחד. בבתי הספר לא היתה חלוקה לגילאים נפרדים, בני עשר שיחקו עם מי שעברו את גיל עשרים, והתלמידים כולם התנהגו כ"בוהמינים" (מבוגרים), ולא כמתבגרים. מושג ה-*school age* כלומר: גיל עם מאפייני התנהגות ומנטליות ייחודיים הניזונים מעצם השהייה בבית הספר — לא היה קיים. במהלך המאות ה-17 וה-18, בהשפעתה של תנועת ההשכלה (אריאס איננו מסביר זאת במדויק), חל שינוי בתפקודם של בתי הספר, והם הפכו מבתי ספר מקצועיים למוסדות חינוכיים. את בתי הספר מהמאה ה-18 ואילך הבין אריאס בהתבסס על ניתוחם של מוסדות אלה כאמצעי של פיקוח חברתי, כלומר: שליטה של מבוגרים בצעירים באמצעות בידודם של הצעירים במוסדות מיוחדים, בידוד השואב את הלגיטימציה שלו מתפישה

לתפקידים של שוליות. הורים וילדים, אדונים ושוליות (או משרתים) חיו ועבדו זה לצד זה בהרמוניה מלאה; יתר על כן, צעירים ומבוגרים התערבבו ונטמעו זה בזה בצורה כה מלאה, עד שאפילו ההבדלים הפיסיים ביניהם היטשטשו: צעירים נראו כמו מבוגרים. זה מה שעומד מאחורי טענתו של אריאס, שאמני ימי הביניים לא יכלו לצייר ילד אלא כ"מבוגר בקנה מידה קטן". אריאס ביסס טענה זו בין היתר תוך הסתמכות על יצירות אמנות מימי הביניים, הסתמכות שהיתה שנויה במחלוקת בקרב היסטוריונים וחוקרי אמנות כאחד.

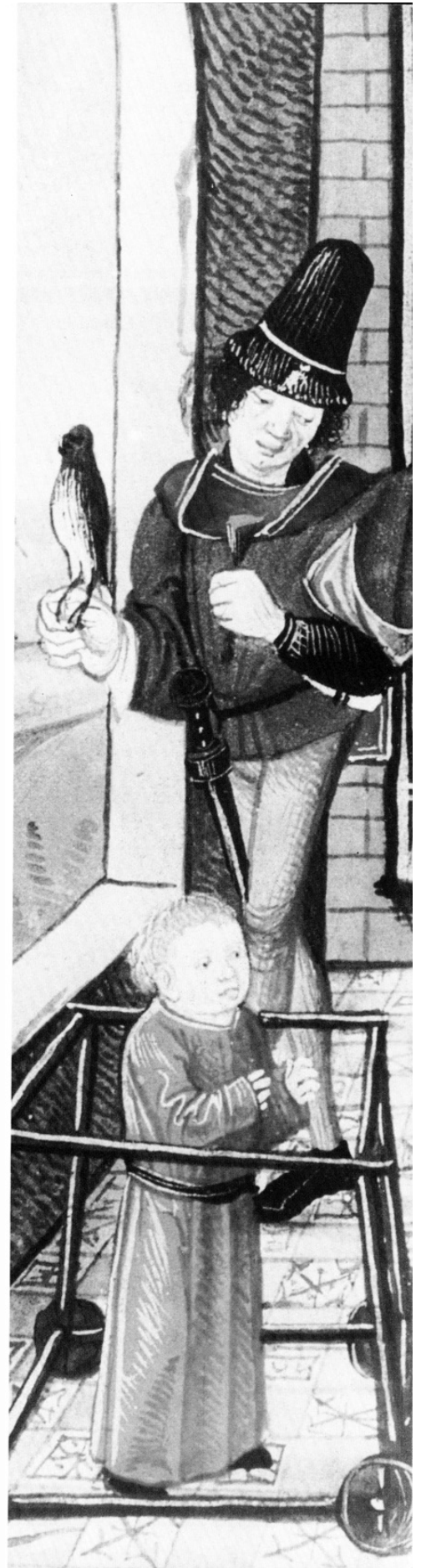
טענתו של אריאס בדבר העדר קונפליקט בין-דורי בחברה המדיאולית לא היתה חדשה, והיא עמדה ביסוד מחקרים סוציולוגיים רבים שנכתבו כבר בשנות השלושים של המאה הזאת. את הניסוח המתוחכם לעניין זה סיפק קרל מנהיים (Mannheim) במאמרו החשוב על *social generations*, שהתפרסם ב-1928 — 1929. בניגוד לסוציולוגים אחרים שקדמו למנהיים ועסקו בשאלת המעבר הבין-דורי, העניק מנהיים לדיונו פרספקטיבה היסטורית. הוא הבחין בין "נעורים" (youth) ל"דור" (generation): בעוד שהראשון הוא עניין ביולוגי — לאנשים צעירים יש תכונות פיסיות-לוגיות מסוימות — מושג ה-*generation* הוא מושג היסטורי. מה שהופך צעירים ל"דור" הוא חוויה היסטורית ספציפית, היוצרת דפוסי התנהגות וחישיבה שונים משל חברת הבוגרים (קבוצת הגיל שנלחמה במלחמת העולם ה-1 היא אולי הדוגמה המפורסמת ביותר לתופעה הדורית). ההנחה של מנהיים היתה, שהתופעה הדורית היא תופעה מודרנית, והיא קשורה בשינויים חברתיים מואצים המאפיינים חברה תעשייתית-מודרנית. בחברות מסורתיות, כך טען מנהיים, לא התהוו תופעות דוריות, כיוון שקצב השינויים בחברה מסורתית היה איטי (אם בכלל). צעירים חיו בתנאים היסטוריים זהים לחלוטין לאלה שחיו בהם הוריהם, ולפיכך הם נטמעו בקלות בחברת המבוגרים, בלי לפתח דפוסי התנהגות או מחשבה ייחודיים, שונים מאלה של הוריהם או מנוגדים להם. כלשונו של מנהיים: "תנאים סטטיים יוצרים דפוסיים של קבלת-דין (piety) — הצעירים מסגלים עצמם למבוגרים באופן כה מלא, עד שהם אפילו נראים מבוגרים." בדיוק כמו שטען אריאס כעבור 30 שנה לגבי החברה המדיאולית, צעירים בחברה המסורתית שתיאר מנהיים דמו להוריהם גם מנטלית וגם פיסית.

הטענה המפורסמת של אריאס, שהצעיר בחברה המדיאולית לא היה אלא מבוגר

הלמאת תלמיד שהפריע למהלך השיעור. לפי אריאס, הכשירו בתייהספר בימי הביניים את הנערים למקצועות הכנסייה או המשפטים, ולא מילאו כל תפקיד חינוכי.

ילדות ונעורים.
פרט מתוך ספר על טבעם של הדברים,
פרס, המחצית השנייה של המאה ה-15.

ראה בה מודל (אחרון) ל"חברת איכרים יציבה". בניגוד לחברה מודרנית, שהחינוך בה מתרחש במסגרת מוסדות בתי ספר, ובסודו הארכה של גיל ההתבגרות — אצל ה"אמיש", כך כתב קולמן, החינוך הוא עניין קצר ופשוט; הוא מתרחש במשפחה, ומטרתו העיקרית לגרום לכך שילדים יהפכו במהירות "רפליקה של הוריהם". פיליפ אריאס, שספרו על ההיסטוריה של הילדות הופיע שנה לאחר הופעת ספרו של קולמן, לא יכול היה לנסח את תפישתו על ההתבגרות בחברה האירופית בימי הביניים ביתר פשטות.

הנעורים בעידן המודרני

כבר העירו היסטוריונים אחדים, שהכרונו-לוגיה של השינוי איננה חדה וברורה בתזה של אריאס. במקומות שונים בספרו התייחס אריאס לתהליכים ולתופעות שונים, שהיו קשורים להופעתו של שלב הנעורים או ההתבגרות. בין היתר רואה אריאס בקרטיזא-ניזם, בהשכלה, בגיוס חובה, ברומנטיקה, בשינויים טכנולוגיים, בהתפתחות דמוגרפית וגם בגידול מספרם של בתי הספר גורמים אחראים בצורה זו או אחרת להתפתחות זו: הקרטיזיאניזם עורר את הנטייה למיון שלבי חיים; ההשכלה יצרה את מושג החינוך; גיוס החובה האריך את גיל ההתבגרות ודחה את הכניסה לעולם המבוגרים; הרומנטיקה המציאה את מושג ה"מתבגר" (adolescent); טכנולוגיה מודרנית חייבה הכשרה מקצועית ארוכה, ותוחלת חיים ארוכה יצרה אפשרות של זיהוי שלבי חיים חדשים (נעורים וקנה). הדיון בתהליכים אלה אצל אריאס איננו מסודר, והוא מתייחס לכל אחד מהם באופן כללי ולעתים כמובלע. הרושם המצטבר הוא שבאופן כלשהו מתקשרים כל אלה בתהליך אחד ארוך של מעבר מחברה מדיאולית לחברה מודרנית. ההופעה של גיל הנעורים היא לא רק תוצר של תהליך זה, אלא חלק מהתהליך עצמו. הנעורים, אם כן, הם מעצם הגדרתם תופעה מודרנית, שאינה יכולה להתקיים אלא בחברה מודרנית, והניתוח של העדרה בתקופות קודמות רק מחזק את הגדרתה ככזו.

אין דבר שהיה מקובל על סוציולוגים של ההתבגרות יותר מסדרת הנחות זו של אריאס לגבי ההיסטוריה של המעבר מילדות לבגרות. תפישת הנעורים כ"המצאה" מודרנית, כפי שניסחו זאת סוציולוגים בשנות החמישים, היא תפישה שימיה כעצם ימי הדיסציפלינה של הסוציולוגיה של הנעורים. התפישה של

חברה מודרנית ומושג המודרניות — מושג שהיה בבסיס הדיסציפלינה הסוציולוגית והג-דיר את מושא המחקר שלה — עיצבו תפישה לגבי האופי המיוחד של הנעורים בחברה המודרנית. מה שאפיין גישה זו היה קיטוב מושגי בין מודלים של התבגרות בשני טיפוסים חברות: מודרנית, שבה ההתבגרות ארוכה ונמשכת שנים, לעומת "מסורתית" או "פרימיטיבית", שההתבגרות בה קצרה ולא-מורגשת. ממש כמו שטען אחר-כך אריאס לגבי ימי הביניים, טענו סוציולוגים ש"בחברה פרימיטיבית המעבר מילדות לבגרות הוא כה חלק, עד שהוא מתרחש מבלי שניתנת לו הכרה"; לעומת זאת, בחברה מודרנית הנער רים הם "המצאה תרבותית [...] תוצר של החייה גוברת והולכת של נטילת אחריות של בוגרים" (מתוך טקסט מ-1957). השימוש שנעשה באתנוגרפיות ובמחקרים אנתרופו-לוגיים על חברות שבטיות היה בולט, ועזר לחדד את התפישה בדבר אופיים הארוך אך גם הבעייתי והמורכב של הנעורים בחברה המודרנית. אחד המחקרים הבולטים היה זה של מרגרט מיד (Mead), שהצביע בין היתר על דפוסי התבגרות קלה ולא קונפליקטואלית של בנות בגיניאה החדשה. מחקרים רבים אחרים תיארו טקסי מעבר מילדות לבגרות בחברות שבטיות שונות ומגוונות — בצפון אמריקה, באוסטרליה או באפריקה. טקסים אלה, כך נטען, היו כרוכים בכאב ובסבל פיסי (פגיעה בחלקי גוף, למשל), אך הם היו קצרים (נמשכו ימים או שבועות) וחד-משמעיים; כלומר: הם סיפקו לצעיר הגדרות מדויקות של מעמדו ותפקידיו בחברת הבוגרים. למול זאת הועמדה ההתבגרות המודרנית המתפרשת על פני שנים, שבמהלכן נחשף הצעיר למתח אמוציונלי, לתסכול ולאי-ודאות לגבי מעמדו. אזכורים של טקסי התבגרות להדגשת הניגוד החריף בין התבגרות קצרה ופשוטה בחברה "פרימיטיבית" לבין שלב נעורים ארוך ובעייתי בחברה המודרנית קיימים במחקרים ובספרי לימוד רבים ללא ספור בתחומי הפסיכולוגיה והסוציולוגיה של הנעורים משנות השלושים ועד היום. כמו אצל אריאס, גם במחקרים אלה ניכרת אייבהירות רבה לגבי התהליכים שגרמו להור-פעתו ולהתארכותו של שלב ההתבגרות. חלק מהמחקרים עוסק בהשפעה שהיתה לתחיקה המודרנית בנושאים כמו חינוך חובה, תע-סוקה וגיל נהיגה, כחירה או נישואין על הארכת ההתבגרות. אך רוב הדיונים הושפעו מהכללות הרבה יותר רחבות, שביסודן היתה ההנחה בדבר מורכבותה של החברה המודר-

ילד מטפס על עץ דובדבן.
פרט מתוך כתביד מאויר (Tacinum Sanitatis),
גרמניה, המחצית השנייה של המאה ה-15.

את תרבות הפנאי של הצעירים, אך השפעתן על הצעירים היתה "שטחית וזמנית", ולפיכך לא אפשרה את התפתחותה של תודעה דורית נפרדת. השטחיות של השפעת קבוצת הגיל בלטה על רקע ההשפעה וכוח השליטה המוחלט שהיו, על-פי אייזנשטט, למשפחה, שהבטיחה יחסים הרמוניים והתגברות על מתחים פוטנציאליים בין הדורות. כך, למשל, בחברה הכפרית באירלנד במאה ה-19, "הפעילות של הצעירים מאחדת אותם [...] אך זו של המבוגרים עושה יותר: היא מאחדת צעירים ומבוגרים כאחד."

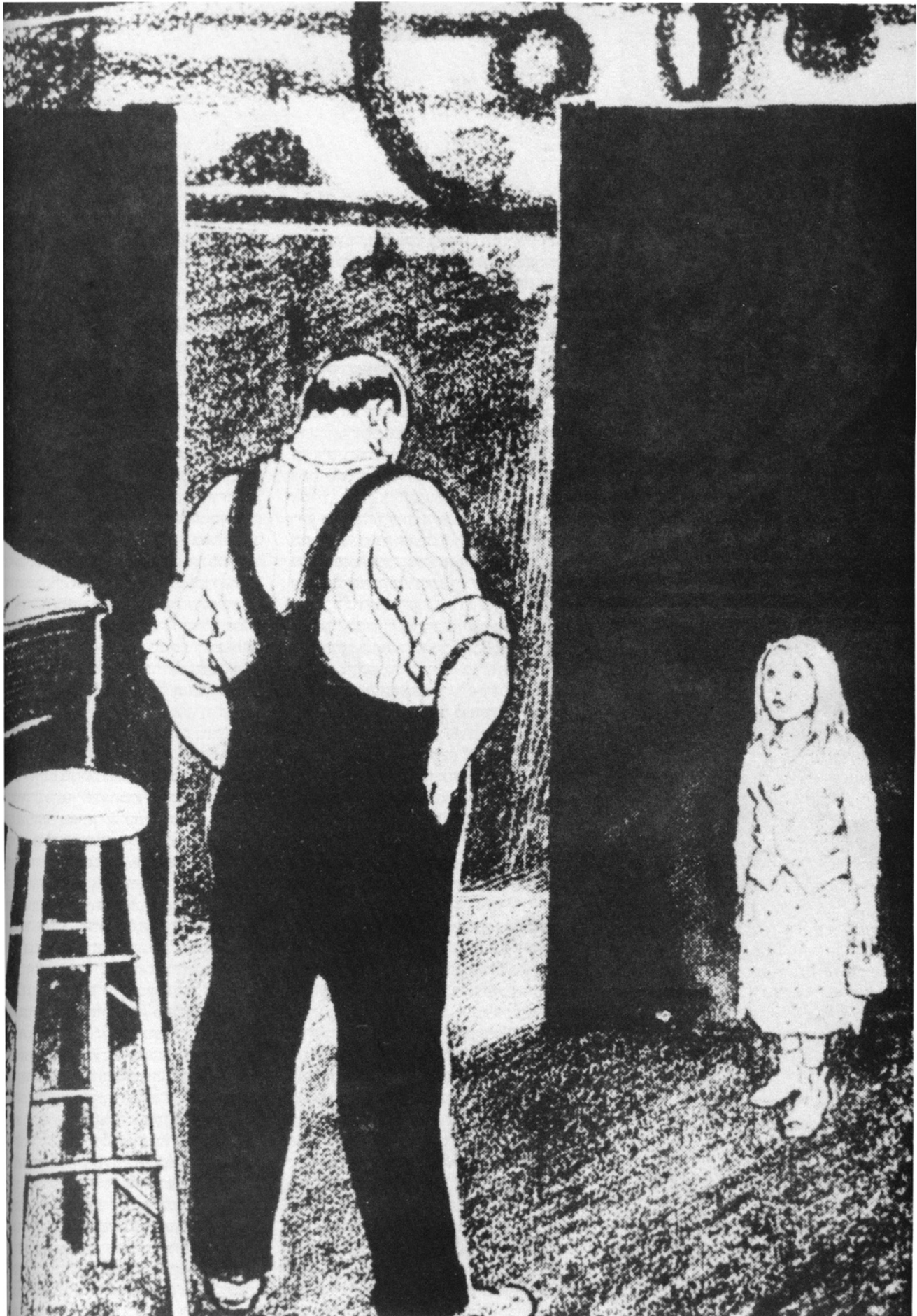
כמו סוציולוגים רבים לפניו, וכמו אריאס אחריו, הניח אייזנשטט שבידודם של הצעירים בחברה גילית משל עצמה היא תופעה מודרנית. בעוד שבבעבר היו הצעירים חלק בלתי נפרד מן העולם התרבותי, החברתי והכלכלי של המבוגרים, הרי בחברה התעשייתית המודרנית, קבוצת הגיל של מתבגרים "עומדת לבדה". הגורמים לכך הם התפוררות המשפחה כיחידה כלכלית וסמכותית, והתהוות פוכות והבקעים העמוקים שנבעו במבנה החברתי, כפי שהוא ניסח זאת באחד ממאמריו. את הביטוי המובהק לבדידות ולייחודיות זו של הצעירים מצא אייזנשטט בתנועות הנוער, שמחקרים עליהן בשנות החמישים ניוונו מניסוחיו התיאורטיים.

כשהופיע ספרו של אריאס בשנת 1960, היתה אפוא התזה שלו על המודרניות של הנוער רחוקה מלהיות חדשה. תזה זו היתה מונחת ביסוד מה שאפשר לכנות פרדיגמת מחשבה, שעניינה היה לא רק ההיסטוריה והסוציולוגיה של הנוער, אלא גם המודרניות ומרכיביה. מה שאייץ פרדיגמה זו היה הנגדה קונצפטואלית בין הווה (מודרני) לעבר (לא מודרני), הנגדה שתרמה להגדרתה של המודרניות על-ידי הדגשת היפוכה המוחלט. זו היתה תפישה שימיה כימי הסוציולוגיה, והיא היתה שכיחה ביותר בקרב פסיכולוגים ואנשי חינוך, אך גם בקרב היסטוריונים. אלה האחרונים אמנם לא עסקו לפני שנות הששים בשאלות הקשורות במשפחה ובילדות, אך כניתוחים לא מעטים של החברה האנגלית אפשר למצוא ביטויים המעידים על כך שהפרדיגמה של התבגרות מהירה או העדר התבגרות ונוערם בעבר היתה מקובלת, אם לא מובנת מאליה. כך בספרם החשוב על ההיסטוריה הקונסטרוקטיבית של אנגליה (1895) התייחסו פולרד (Pollard) ומייטלנד (Maitland) לעניין המעבר מההיר מילדות לבגרות בחברה הקדיאולית בהערים שבמי הביניים "ילדים וילדות הגיעו במהירות לגיל

נית לעומת פשטותה של החברה המסורתית. בספרו המפורסם *The Lonely Crowd* (1950) טען דייוויד רייזמן, שבעוד שבחברה המודרנית חלים שינויים תכופים במבנה המקצועי, בחברה המסורתית תפקידי המבוגרים אינם משתנים, ולפיכך הם יכולים להירכש כבר בגיל צעיר. קינגסלי דייוויד התייחס למורכבות המקצועית בעולם המודרני המשתנה כה בת-כיפות, עד שבחירת מקצוע בגיל צעיר נעשית לא-רלוונטית. בחברה מסורתית, לעומת זאת, מתקבלות החלטות לגבי מקצועו ועתידו של הילד בגיל מוקדם, כך שבגילו לתחילת גיל העשרה נתפש הצעיר כאדם מבוגר. סוציולוגים אחרים התייחסו בצורה עוד יותר מעורפלת למורכבות התרבותית-נורמטיבית-אידיאולוגית של העולם המודרני, מורכבות, כך נאמר, המעמידה בפני הצעיר דילמות היוצרות בלבול וחורדה. בעוד שבחברה המסורתית היתה מערכת ערכים פשוטה ואחידה, שניתנה להעברה ולקליטה בגיל צעיר, הערבים כיום בחברה המודרנית מורכבים, מופשטים ולא-אחידים, ולכן אי אפשר לרכשם אלא אחרי שנים ארוכות של תסכול ותהייה.

קבוצת גיל נבדלת

אחד הניסוחים המתוחכמים ביותר של עמדות אלה היה ניסוחו של הסוציולוג ש"נ אייזנשטט, שניתח באופן שיטתי את המאפיינים המבניים של היחסים בין הדורות במגוון עצום של חברות בספרו *From Generation to Generation* (1956). אייזנשטט הכיר בקיומן של קבוצות גיל, לרבות קבוצות של צעירים, בחברות שונות, והמיון של חברות אלה היה מורכב יותר מהחלוקה הכללית לחברות שבטיות ומודרניות, שהיתה שכיחה בספרות הסוציולוגית. לפיכך עולף מניתוחו האפשרי, שבתרבות מסורתיות מסוימות היתה התבגרות הדרגתית, לא ארוכה אך גם לא לגמרי קצרה, התבגרות שהתפרשה, למשל, על פני שלוש או ארבע שנים. יחד עם זאת, טענותיו של אייזנשטט לגבי אופי המעבר מילדות לבגרות בחברות מסורתיות ולגבי השפעתה המכרעת של המודרניות על התארכות הנוער ועל הופעתו של שלב זה כשלב מיוחד ובלתי-אחיד את החלטות הקיימות. הוא הניח שבחברות "פרימיטיביות" היתה ההתבגרות קצרה ומהירה והתאפינה בטקסי מעבר חד-משמעיים, ושבחברות מסורתיות (או "היסטוריות", כפי שהוא כינה אותן) ההתבגרות היתה הדרגתית, אך עדיין קצרה יחסית. בחברות אלה היו קבוצות גיל שעיצבו

בתום יום ראשון של עבודה
בבית מלאכה לטקסטיל.
צילום מאת נגד עבודת ילדים, תחילת המאה ה-20.
האמנם תקופת הנעורים במאות הקודמות
היתה קצרה יותר מזו שבמאה הנוכחית?

הצביעו על כך שהאידיאולוגיה הפרוטסטנטית (ובמובן רב גם הקתוליות של הקונטר-רפורמציה) התפשטה בין היתר באמצעות אינדוקטרינציה וניסיון לשליטה בהתנהגות של צעירים, ניסיון שבו לקטכיזם ולשיעורי הדת שנלמדו בבית הספר היתה חשיבות ממדרגה ראשונה. גם תרבות של מתבגרים, שאחד ממאפייניה הבולטים הוא חתירה תחת סמכות המבוגרים, לא קשה למצוא בבתי הספר בחברה האירופית במאה ה-16. ואילו בקרב מרבית הצעירים שלא הלכו לבית הספר אפשר להצביע על מרכיבים מובהקים של תרבות נוער: משיכה לספורט, בילויים, חזיונים ועניין מיוחד במין, נוכחות בולטת בחגיגות ובפסטיבלים, אך גם במהומות רחוב, בקרב קבוצות דתיות רדיקליות, וכן בקרב פושעים, נוודים ומפירי חוק. חתרנות, מתרונת יחסית, חוסר אחריות והתנגדות אם לא מרד של בני נוער באוטוריטה של מבוגרים רחוקים אפוא מלהיות תופעה, שלא לדבר על המצאה, מודרנית.

נעוריו והתבגרותו של ברלז

ולבסוף, אפשר להצביע על מחקרים דמוגרפיים שהעידו על גיל נישואין מאוחר, ועל מחקרים במבנה המשפחה שהדגישו את המבנה הפטריארכלי של חברה, שצעירים היו בה כמעט כל תלות מוחלטת במבוגרים. מעמד השוליה, המשרת או המשרתת, היה מעמד מובהק של צעירים: רוב השוליות והמשרתים היו גילאי 15 – 25, ורוב הצעירים היו משרתים או משרתות בשלב מסוים בנעוריהם. מעמד השוליה או המשרתת היה מעמד נחות ותלוי – חברתית, כלכלית, פוליטית – בחברה שההירארכיה הגילית בה היתה בולטת. כיוון שגיל הנישואין (ועמו ההשתחררות מאחריותם ומשליטתם של המבוגרים) לא היה לפני שנות ה-20 (באירופה המערבית והצפונית היה גיל הנישואין הממוצע מבוגר במיוחד: 26 – 28 לצעירים ולצעירות גם יחד), אפשר לומר שההתבגרות בחברה האירופית בעת החדשה המוקדמת התפרשה על פני עשר שנים ולרוב אף יותר. התמונה העולה ממחקרים אלה, אם כן, היא לא רק שבתקופה הטרנס-תעשייתית היה קיים שלב נעורים שהפריד בין הילדות מזה והבגרות מזה, אלא ששלב זה אף היה ארוך ולעתים ארוך ביותר. יחד עם זאת, אפשר לטעון שמחקרים היסטוריים אלה, החותרים תחת התזה של אריאס, מעלים גם הם בעיות מסוימות בהבנת ההיסטוריה של

היסטוריות על-פי קטגוריות מופשטות לא במטרה להניח בסיס לדיון בחברות אלה או בשינויים שהתחוללו בהן, אלא דווקא כדי לעקוף דיון שכוה. כפי שניסח זאת הסוציולוג פיליפ אברמס (Abrams), קטגוריות אלה אפשרו ניתוח ההווה וחזונו העתיד תוך כדי פסיחה על מחקר היסטורי אמפירי שיטתי. שנית, אפשר לומר שמחקרים סוציולוגיים החלו לערער על כמה מהנחות היסוד לגבי אופיים של הנעורים כשלב ארוך, בעייתי וקונפליקטואלי בתקופה המודרנית. מחקרים אלה הצביעו על כך שלא כל הצעירים עוברים משברי זהות הכרוכים בתסכול ובתהייה, ולא כולם מורדים בהוריהם או מפתחים סימפטום מים פסיכולוגיים אחידים. מחקרים לא מעטים הצביעו על מידה רבה של קונפורמיות עם עולם המבוגרים גם – ואולי במיוחד – בקרב מתבגרים המבלים ימיהם בין כותלי בית הספר, ואפילו בתקופות המאופיינות במתח בין-דורי מובהק, כמו בשנות הששים. בקרב הצעירים עצמם יש הבדלי מעמדות בוטים; תרבות צעירים וכמה אופי המעבר מילדות לבגרות הם פעמים רבות פונקציה של הבדלי מעמדות אלה. יש מחקרים המצביעים גם על הסתגלות מהירה לתביעות ולעולם המושגים של המבוגרים או על גיבוש של זהות כוגרת בגיל מוקדם יחסית. לענייננו חשובים המחקרים ההיסטוריים המצביעים כולם על כך שגם בתקופה הטרנס-תעשייתית – בימי הביניים ובעת החדשה המוקדמת – היו הנעורים שלב חיים בעל מאפיינים ייחודיים. ראשית, אפשר להצביע על קיומו של דיון או שיח, שעניינו המובהק היה הנעורים כשלב מעבר בין ילדות לבגרות. שיח זה היה עשיר ומתוחכם, והוא התבסס על מודלים מדעיים, רפואיים, ספרותיים ודתיים, ששורשיהם היו בתרבות המדיאולית ובעולם הקלאסי. על רקע גידול אוכלוסין ולחץ גובר והולך על מקורות תעסוקה במאות ה-16 וה-17, נתן שיח זה ביטוי גם לדאגה מיוחדת מתופעת הנעורים, או מה שאנשי התקופה ראו כאיום על הסדר החברתי. שיח זה כוודאי מצביע על הכרה בתופעת הנעורים כגיל בעל מאפיינים, תכונות, התנהגויות ואף זהות מובחנת מילדים מחד גיסא וממבוגרים מאידך גיסא.

יתר על כן, מחקרים בתחום החינוך ובתי הספר בימי הביניים ובתקופת הרנסאנס מצביעים לא רק על קיומה של אידיאולוגיה חינוכית, אלא גם על כך שבתי ספר בתקופה זו היו אמצעי מובהק של פיקוח חברתי (מוצלח יותר או פחות). לא מעט היסטוריונים

בגרות; החיים היו פשוטים, ולא היה צורך בלימוד ממושך. הנחות כאלה או דומות להן היו גם בחלק מהדיונים על המהפכה התעשייתית, בעיקר בספרות על עבודת ילדים במאות ה-18 וה-19. כך, למשל, בספרו על ההיסטוריה האנגלית במאה ה-18 העיר ההיסטוריון ג' פלאמב (Plumb) על כך שעבודת ילדים בתקופה שלפני המהפכה התעשייתית היתה מקובלת ביותר; הוא הניח כמובן מאליו – ומבלי להזדקק לעדויות או להוכחות – שילדים עבדו בחברת המבוגרים "מהיום שבו למדו ללכת". היסטוריונים שעסקו בתחילת שנות הששים בהיסטוריה של הנעורים קיבלו גם הם כמובנת מאליה את הטענה בדבר התארכותה של ההתבגרות בעקבות שינויים טכנולוגיים ואחרים שהתחוללו עם המעבר לחברה תעשייתית מודרנית במהלך המאה ה-19.

אמנם אריאס נתן לפרדיגמת המודרניות של הנעורים לבוש חדש – יותר היסטורי, יותר אנקדוטלי ופחות תיאורטי ומופשט, וכן ממוקד בדיון בחברה המדיאולית יותר מאשר בזו המודרנית. הוא גם חיזק את הפרדיגמה שלו בכך שהוסיף לה דיון בשלב הילדות המוקדמת, דיון שנעדר מהניתוחים הסוציולוגיים, שעסקו בדרך כלל בשלב ההתבגרות והנעורים. כל זה אפשר לו לגשר בין היסטוריונים מחד גיסא ומדעני החברה מאידך גיסא, בתקופה – שנות הששים – שהחל בה תהליך התקרבות הדדי בין דיסציפלינות אלה (מרד הסטודנטים והמתח הבין-דורי שאפיין את שנות הששים תרמו אף הם לעניין המשותף שגילו היסטוריונים וסוציולוגים בהיסטוריה של היחסים בין הדורות). להיסטוריונים סיפק אריאס תזה, שהיתה ניסוח כללי של הנחות שכוחות; למדעי החברה הוא סיפק סדרה של עובדות היסטוריות לחיזוק תיאוריה מקובלת ביותר. כמובן זה אפשר לומר שהפופולריות של ספרו של אריאס נבעה לא מהחידוש שברעיונותיו או מהערעור על מסורת חשיבה קיימת, אלא דווקא מהתאמתו המלאה למסורת זו.

מרד נעורים נצחי

מחקרים שהתפרסמו משנות הששים ואילך, החלו לכרסם כרסום הדרגתי במסורת חשיבה זו. נאשית, יש לציין שמודל המודרניזציה עצמו הועמד בבחינה ביקורתית על-ידי דור צעיר יותר של סוציולוגים. אלה העלו טענות כנגד הפשטנות והא-היסטוריות של גישה, שהיתה מבוססת על מיון וסיווג של חברות

תהליכי התבגרותו של ברלו, כמו של רבים אחרים בעלי רקע ודפוס ביוגרפיה דומים, היו מורכבים: במובנים מסוימים הוא כבר כבר בגיל 12; במובנים אחרים — בגיל 20 היה עדיין קטין, אך בו בזמן גם בוגר. לבגרות מלאה הגיע רק בשנות ה-30 לחייו. אריאס וסוציולוגים שקדמו לו הזניחו לחלוטין את ניתוח הגורמים שתרמו לדחיית בגרותו של צעיר כאדוארד ברלו; היסטוריוני נים, לעומת זאת, נוטים להתעלם מהגורמים שתרמו להאצתה. תפישה אלטרנטיבית תברוק במלואם את מרכיבי התבגרותם ונעוריהם של צעירים כאדוארד ברלו, והנחת את שלב הנעורים כחברה הטרנס-תעשייתית כמורכב מתהליכים בעלי אופי ודינמיקה שונה — מואצת ומוארכת כאחת. כך יהיה אפשר לאמץ מרכיב מסוים בתזה של אריאס, מבלי להזדקק לפרדיגמת המודרניות של הנעורים העומדת ביסודה. דומה שההבחנה החדה בין התבגרות "קצרה" ו"ארוכה", "מודרנית" ולא "מודרנית" מטשטשת יותר משהיא מאירה את גיל הנעורים כתופעה היסטורית מורכבת — מנטלית, פסיכולוגית, חברתית — בעידן המדיאולוגי ובעידן המודרני גם יחד.

לקריאה נוספת:

ש' שחר, ילדות בימי הביניים, תל-אביב 1990.

P. Ariès, *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime*, Paris 1960.

—, *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*, New-York 1962.

N.Z. Davis, "The Reasons of Misrule: Youth Groups and Charivari in Sixteenth-Century France", *Past and Present*, 50, 1971; repr. in *Society and Culture in Early Modern France*, Stanford 1975, pp. 97—123.

I. Krausman Ben-Amos, *Adolescence and Youth in Early Modern England*, New-Haven and London 1994.

P. Laslett, "Characteristics of the Western Family Considered over Time", in: *Family Life and Illicit Love in Earlier Generations*, Cambridge 1977.

A. Wilson, "The Infancy of the History of Childhood: An Appraisal of Philippe Ariès", *History and Theory*, 19, 1980, pp. 132—153.

הסתערות בני נוער על באקינגהם, שם התארחו החיפושיות. תרבות של מתבגרים, שמאפייניה הם התירה תחת סמכות המבוגרים והפגנות רחוב, היתה גם במאות קודמות.

צעירים ומתבגרים בעידן הטרנס-תעשייתי. בעוד שאריאס התמקד בעניינים מסוימים והסיק מהם את "העדרם" של הנעורים, מתמקדים היסטוריונים רבים כאספקטים אחדים ומדגישים את "התארכותם". עם כל השוני מתפישתו של אריאס, משמרים מחקר רים אלה את הקטגוריות הבסיסיות של הפר-דיגמה המונחת ביסוד תפישתו של אריאס, דהיינו: את קטגוריות ההתבגרות הארוכה לעומת ההתבגרות הקצרה, בהדגישם באופן בלעדי את התארכותם של הנעורים. אין ספק שהתבגרותם של צעירים בעת החדשה המוקדמת היתה במובנים מסוימים ארוכה, בעלת מאפיינים מיוחדים ונשלטת על-ידי מבוגרים, כפי שהיסטוריונים רבים טוענים. אולם במובנים אחרים ולא פחות חשובים היו ההתבגרות והנעורים שלב מהיר יחסית, והם התאפיינו באוטונומיה, בחופש פעולה ואפילו בעצמאות מוקדמת — כפי שניסה אריאס לטעון, אם כי לא תמיד בהצלחה. דוגמה אחת המסתמכת על אוטוביוגרפיה של אנגלי בן המאה ה-17 תמחיש עניין זה. אדוארד ברלו היה יורד-ים, שבמהלך מסעותיו כתב אוטוביוגרפיה מיוחדת במינה, השופכת אור על נעוריו ועל דפוס התבגרותו של צעיר בן המעמדות הנמוכים בתקופה זו. הוא היה בן למשפחת איכרים ענייה בלנקשייר שבצפון אנגליה, וראה את עצמו כבוגר — grown up, כפי שהוא עצמו תיאר זאת — כבר בגיל 12, כאשר נשלח לעבוד כשכיר-יום בהובלת פחם במכרה סמוך למקום מגוריו. אך בגיל 20, כשהיה כבר הרחק מביתו ומאחוריו שנים של עבודה קשה ומיומנת יחסית כשוליה על הים, הוא היה עדיין במעמד של קטין, תלתי ואף מנוצל יותר משהיה כפועל במכרה: את שכרו כשוליה נתן במלואו לאדונו, ובהפסקות בין ההפלגות, כאשר שהה על החוף אצל אדונו, המשיך לבצע את מטלות הבית הבזויות ביותר: ניקוי, שליחויות, עזרה בבישול ושירות סועדים בפונדק, שניהלה אשת אדונו. בתור שוליה היה ברלו גם "מתבגר" — לא ילד אך גם לא מבוגר — טיפוסי: פרוע, לעתים אלים, נהנתן, ואת הנישואין ועול המשפחה הוא דחה שנים ארוכות אחרי סיום השוליות שלו, כאשר עבר את גיל ה-30. מאידך גיסא, כבר בגיל צעיר הוא גילה תרשייה ואחריות בוגרת בכל מה שקשור לסיפוק צרכיו החומריים, ואפילו אלה של אמו ובני משפחתו הרחוקים. עוד כשוליה הוא הצליח לשלוח להם מעט כסף — בתחילת השוליות ובעיקר לקראת סופה, כשקיבל לראשונה שכר משל עצמו.

